

YU ISSN 0027-8084
UDK 808.61./62

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

НАШ ЈЕЗИК

XXXIV/1—2

**БЕОГРАД
2001**

Digitized by Google

НАШ ЈЕЗИК

Књига XXXIV

Св. 1–2 (2001)

САДРЖАЈ

Ч л а н ц и

Граматика

Једно давно постављено питање: значе ли <i>ојкад</i> и <i>ојкако</i> исто (МИЛКА ИВИЋ)	1
Кушаров модел заједничког књижевног језика и правописа за Хрвате и Србе (ЉУБОМИР ПОПОВИЋ)	6
О асиметричним кондензованим низовима (РАДОЈЕ СИМИЋ — ЈЕЛЕНА ЈОВАНОВИЋ)	45
Граматичка основа и наставци именица типа <i>име-имена</i> (МИРОСЛАВ НИКОЛИЋ)	71

Језичка култура и нормативистика

О бирократизацији српског језика (ДУШКА КЛИКОВАЦ)	85
О ктетицима <i>српски</i> и <i>србијански</i> у свјетлу лексичко-семантичке норме (МИЛАН ШИПКА)	111
Стандардни језик и дијалекти (СРЕТО ТАНАСИЋ)	123

Лексикологија и семантика

Информације о граматичкој и лексичкој спојивости у дескриптивном речнику (СТАНА РИСТИЋ)	131
---	-----

Прилози

О конверзији сложених придева у именице (СТАНИМИР РАКИЋ)	141
Прилог Семантичко-деривационом речнику српскога језика (Деривационо гнездо придева <i>добар</i>) (РАЈНА ДРАГИЋЕВИЋ)	145
Статус српског језика у образовању (ЈОВАНКА РАДИЋ)	152

Прикази

Иван Клајн, Творба речи у савременом српском језику. Први део: Слагање и префиксација (МИРОСЛАВ НИКОЛИЋ)	157
Првослав Радић, Турски суфикси у српском језику (МИЛИЦА РАДОВИЋ-ТЕШИЋ)	162
Рајна Драгићевић, Придеви са значењем људских особина у савременом српском језику (АЛЕКСАНДРА МАРКОВИЋ)	166
Мирослав Николић, Обратни речник српскога језика (ДАРИНКА ГОРТАН-ПРЕМК)	170

РАДОЈЕ СИМИЋ — ЈЕЛЕНА ЈОВАНОВИЋ
(Филолошки факултет, Београд)

О АСИМЕТРИЧНИМ КОНДЕНЗОВАНИМ НИЗОВИМА

Прилог који објављујемо издвојен је из треће свеске *Српске синтаксе*, која је у припреми, а у којој се бавимо тзв. 'посебним структурама'. Међу тим структурама су и наши 'низови', о којима говоримо у делу текста који излажемо пред читаоца.

1. Радећи на обимном пројекту 'Српске синтаксе'¹ сусрели смо се и са проблемом посебно организованих напоредних конструкција: напоредност није обележена само као слободан спој равноправних јединица, већ се дешава да у организацији споја учествују и вањски фактори. Такви фактори су нпр. каква управна јединица која заједнички реира или на други начин окупља скуп изофункционалних зависних форми. Управну јединицу назвали смо у том случају кондензатором, појаву кондензацијом, а напоредну конструкцију — кондензованим супкоординираним низом.

1.1. Но сем супкоординације и супкоординираних кондензованих низова постоје и низови управних јединица са заједничким зависним елементом. У том случају овај зависни елемент јесте критериј по којем је низ управних форми окупљен у низ. Говоримо о супракоординацији и супракоординираним низовима.

1.2. Каткада смо били суочени са низовима који се нису уклапали у општу слику, по којој супкоординација (или супракоординација) подразумева окупљање хомофункционалних јединица, дакле таквих које попуњавају идентичну синтаксичку позицију и на идентични начин испољавају свој однос према управној. Тај се идентитет односа према управној (тј. зависној) јединици огледа у средствима којима је он обележен — обликом, предлогом, везником итд. У неким случајевима, међутим, рекосмо да смо се већ сусрели са асиметријом тих показатеља, па и са асиметријом у тематском значењу чланова супкоординираног низа и/или конструктивним одликама: имали смо нпр. да према падежном адвербативу за време нпр. стоји сличан за место или

¹ За сада је изашла прва свеска ових наших истраживања: Р. Симић, *Основи синтаксе српског језика*, НДСЈ, Београд 2000. У припреми су још три.

сл. Тада смо говорили о асиметричном низу. Сада ћемо се вратити таквим формацијама и размотрити их нешто подробније. Сакупили смо извештајан број таквих конструктивних егземплара, па ћемо их обрадити по реду.

2. У разматрање ћемо на почетку узети присупстантивне низове атрибутских и сличних пратилаца.

2.1. Пошто нисмо за ову прилику издвојили знатнији број примера за асиметричне атрибутске низове, навешћемо их заједно:

— Говорио је о о т п о р у, на сваком месџу и њо сваку цену ИА Ћупр 132; — Висок, мршав и усукан ч о в е к реџке браде и оџушџених бркова, он није био много млађи од поп-Николе, имао је велику породицу и леп иметак који му је остао од оца, али је онако аљкав, мршав и бојажљив, са деџињски би-сџирим и џлавим очима, лично више на неког испосника и побожног путника и сиромаша него на вишеградског хоџу и кољеновића ИА Ћупр 144; — Ипак у мојој машти, оскудно храњеној новостима Рако Шљивић живи као џогурен с е љ а к у дуџу гуњу и џод шубаром БЋ КДН 108; — Негдје пред Петровдан, када је сунце високо дрхтало на небу, обасјавајућ и освјежавном блиставошћу с в е џод собом и окол о себе, бануше неки страњски људи пред кућу Станка Босанчића ПК Ј 85; — Сва ш т а м п а, чак и џолуслужбена, обрнула се против нас СЈ Обр 252; — Дворски обред за рођење престолонаследника био је утврђен до најмањих ситница, к о л е в к а спремљена, и то не једна него неколико СЈ Обр 219.

1) (а) (1) У првом наведеном примеру низ падежних конструкција спојених у напоредни низ нису у функцији атербатива уз управни глагол, како би на први поглед могло изгледати, већ у атрибутској служби уз неправи објекат 'о отпору'. На овоме месту њихова важност огледа се у томе што — попуњавајући заједничко присупстантивно место као адлоцирани атрибути, нису у истом падежу и са истим предлогом како бисмо очекивали, нити са истоврсним тематским садржајем, већ је први 'на сваком кораку' у облику локатива са предлогом и има месно-временско значење, а други у облику акузатива са предлогом 'по сваку цену', а има значење начина или мере. Нема сумње: иако су чланови истоврсни по структурним својствима (оба су састављена од предлога и падежног облика), низ је структурно и семантички асиметричан. (2) Низ је зарезом одвојен од главног дела реченице, што значи да је дислоциран, и што би требало да значи да је слободан и у кретању по структурном простору исказне форме. Али покрет који нас занима, импостација главног дела реченице, или само управне именице у низ — није препоручљива јер изазива промену у синтаксичким односима: — Говорио је о о т п о р у, на сваком месџу и њо сваку цену → — Говорио је на сваком месџу о о т п о р у, и њо сваку цену // — На сваком месџу говорио је о о т п о р у, и њо сваку цену. — У оба случаја разбијена је релационална схема атрибут-

ских према управној именици, и наметнута схема адвербативних односа према предикату.

(б) (1) У другом примеру заступљена су два низа елемената интересантних са гледишта које овде заступамо. Први: — *висок, мршав и усукан ч о в е к ретјке браде и ојушћених бркова*, он није био много млађи од поп-Николе — садржи заправо два низа атрибута: низ лексичких у антепозицији именице 'висок, мршав и искусан', организован као низ у набрајању; и у постпољу низ падежних 'кратке браде и опуштених бркова' у виду напоредне конструкције са везником 'и' као ознаком. И затим, реч је о атрибутима дислоциране апозиције ('човек' = 'он') са атрибутским детерминаторима, која је усмерена и на предикат; о атрибутима предикатоидно употребљене апозиције. Сваки од низова у себи је симетричан, јер се састоји од истоврсних детерминативних форми. Али међу низовима нема конструктивне симетрије, па ни семантичке: лексички атрибути инсистирају на квалитативним, тј. унутрашњим својствима именице, а падежни на вањском изгледу. Оба низа адлоцирана су истој именици, и нема могућности да их сматрамо хетерофункционалним конструкцијама. Хомофункционалност као основица за посматрање резултира закључком да је реч о истородним детерминаторима именичке речи, тј. о једном и истом асиметричном низу. Други: — али је онако *аљкав, мршав и бојажљив, са дејтињски бистјрим и њлавим очима*, лично више на неког испосника... — на први је поглед истовестан са првим. Заиста, што се тиче лексичког и обличког састава, опет су у питању два низа — један састављен из лексичких и други из падежних детерминатора управне именице. Али пре свега, то нису детерминатори именице 'човек', већ управног субјекта који није ни експлициран у нашој реченици, него у ранијем контексту. Та исправка ипак се не тиче проблема асиметрије: и као атрибутско-прилошке одредбе, ове су јединице ипак чланови истог, асиметричног низа. (2) У првом случају управна именица већ је постављена међу чланове низа, и то на месту његовог прелома: — *висок, мршав и усукан ч о в е к ретјке браде и ојушћених бркова*. У другом помоћни кондензатор 'онако' на неки начин дозвољава раскид синтаксичке везе међу члановима и кад је уметнут управни део конструкције: онако *аљкав, мршав и бојажљив, са дејтињски бистјрим и њлавим очима*, лично више на неког испосника → онако *аљкав* лично више на неког испосника, *мршав и бојажљив, са дејтињски бистјрим и њлавим очима*. Али то вреди само за први, хомогенији део низа. Други део импостацијом губи везу са првим, и добија друкчији синтаксички статус: онако *аљкав, мршав и бојажљив*, лично више на неког испосника *са дејтињски бистјрим и њлавим очима*. — Други део низа сада има функцију атрибута уз именицу 'испосник'.

(в) (1) У трећем примеру по реду: — ...Рако Шљивић живи као *погурен с е љ а к у дузу гуњу и њод шубаром* — цела конструкција с обележеном управном именицом и њеним детерминаторима део је поредбеног комплемента 'као сељак...'. У оквиру те конструкције именица 'сељак' опет у претпољу има лексички атрибут, овога пута један, а у постпољу два падежна. Друга два су организована у напоредну кон-

струкцију уз помоћ везника 'и', а први није формално у вези са низом. Ипак као хомофункционални детерминатор, атрибут, он је члан тога низа, асиметричног по саставу и тематском садржају чланова: као и у првом случају, лексички атрибут инсистира на унутрашњем својству тематског садржаја именице, а падежни се тичу вањских детаља. (2) Управна именица постављена је у низ, и опет на месту прелома, између лексичког и падежних атрибута. То је свакако и разумљив тип реда када на уму имамо склоност лексичких атрибута да стоје у претпољу управне именица, а падежних у постпољу.

(г) У: — Негдје пред Петровдан, када је сунце високо дрхтало на небу, обасјавајућ и освјежавном блиставошћу с в е *йод собом* и *около себе*, бануше... — две падежне конструкције атрибуирају заменицу 'све', која има облик акузатива и функцију ближег објекта уз партицип 'обасјавајући'. По значењу атрибути су изосигнификативни, јер одређују садржај управне речи у просторним односима. Разлика у падежном облику и предлогу — први је у инструменталу са предлогом 'под', а други у генитиву са предлогом 'около' — чини чланове диспаратним, а низ асиметричним. Управна реч није померљива из антепозиције низа.

(д) (1) У претпоследњем: — *Сва ш т а м п а*, чак и *йолуслужбена*, обрнула се против нас — асиметрија у низу није изазвана разликом у саставу и значењу чланова, већ у организацији самога низа. Наиме речца 'чак' овде изузима један квалитет из општег значења првог атрибута 'сва', и посебно га истиче 'полуслужбена'. На тај начин настали диспарат међу члановима чини низ асиметричним, и поред тога што је као пар лексичких атрибута повезаних у напоредну конструкцију помоћу везника 'и', на први поглед симетричан. (2) Именица је смештена између чланова атрибутског низа, опет на месту прелома.

(ђ) (1) У последњем нашем случају: — Дворски обред за рођење престолонаследника био је утврђен до најмањих *ситница*, *к о л е в к а* спремна, и то не *једна* него *неколико* — опет смо изненађени облицима и функционалним односима у низу. Сада би требало имати хомоген, а то значи и симетричан низ, издвојен и истакнут уводним 'и то'. Из тога угла посматрани, односи су стварно хомогени, а низ симетричан. Међутим, по саставу и значењу међу члановима влада пуна несагласност: први је у облику заменичке речи 'једна' са значењем сингуларности садржаја управне јединице; други је у форми квантификационог адвербатива 'неколико', и једва може бити признат као члан овога низа, јер са гледишта ординарне синтаксе има карактер не у ствари подређеног већ надређеног члана тагмемске конструкције коју би ваљало да образује са именицом 'колевка' ('неколико колевки'). Сада до пуног изражаја долази смисао синтаксичке реорганизације редуктованих конструкција. 'Неколико' са номинативним сингуларним обликом 'колевка' није синтаксички компатибилно, али је семантички у пуној сагласности. Тако се морамо задовољити објашњењем ове структуре како је формулисано: 'неколико' је паралелна одредба броја 'колевки', и своје плурално значење поставља наспрам сингуларног за-

менице 'један'. (2) Наша конструкција у ствари је редукована паралелна реченица уз претходећу, па анализирана паралелно њој — садржи субјекат 'колевка' и предикатив 'спремљена', и низ наших атрибута. Но остављајући тај проблем по страни, констатујемо да управна именица са пратећим 'спремљена' стоји у антепозицији низа. Она међутим може бити уметнута међу чланове, свакако на месту прелома низа: — Дворски обред за рођење престолонаследника био је утврђен до најмањих ситница, и то не *једна* *к о л е в к а* спремна, него *неколико*.

2) (а) Изненађени смо разноврсношћу односа у асиметричним атрибутским низовима, али видећемо у даљој анализи сличних и истоврсних конструкција да су могућности обједињења разнородних и хетерофункционалних јединица заиста чудесне. Да је кондензација, према томе, фактор са неслагљивим могућностима у структурној организацији вишечланих исказних форми. (б) Изненађени смо и начелном раскидивошћу асиметричних низова: не само да је уметање управне речи међу чланове могуће, него је често и забележено: кондензатор је смештен у низ.

2.2. Један случај дислоцираних атрибутско-прилошких одредаба анализирали смо у оквиру атрибутских низова, јер је то диктирао састав примера. Слични су и следећи, који ипак имају и својих специфичности:

— *Намршћени и стегнутих вилица*, *Ћ о р к а н и р и б а р* су загазили у плићак ИА Ћупр 125; — *У тамномодрим униформама, прећланули* од двомесечних маршева и ратовања, *радосни* што су живи, *жељни* одмора и уживања, размилели су се по вароши и по околини ИА Ћупр 155; — *У кошуљи, гологлав и распојас, блијед* као смрт и *испијен* као каква авет изађе у народ ПК Ј 91.

(а) (1) У првом нашем примеру у низу је пар дислоцираних предикативних апозитива, први лексички, а други у виду падежне конструкције 'намрштени и стегнутих вилица'. Организовани су у напоредну конструкцију уз помоћ везника 'и'. По значењу су врло слични, али ипак за нијансу различити: први се односи на изглед двојице актера као општу чињеницу, а други на издвојени детаљ — на 'стегнуте вилице'. Асиметрија се дакле тиче облика двају чланова низа више него њиховог значења. (2) Интересантно је да управни део конструкције није импостабилан међу чланове низа. Разлог можемо тражити у квантитетским односима: у управном делу није садржана једна него две именице у функцији субјекта реченице, које су у уској вези с предикатом, са којим чине преопсежну конструкцију у односу на низ.

(б) (1) У другом примеру низ је организован асиндетски: 'у тамномодрим униформама, препланули..., радосни..., жељни...', тј. без показатеља синтаксичког односа међу члановима. Они су својом већином конгруентни са неизјашњеним субјектом, и према томе имају улогу његових атрибута. Али истовремено су усмерени ка предикату, одређујући његов садржај по начину ('тако што су били у тамномодрим униформама, препланули...'), и као последицу онога што сами

описују ('будући радосни..., жељени...'). Ову последњу функцију вршећи имају статус предикатоидних детерминатора. Како се разилазе у значењу, чланови низа се приказују као диспаратни, а низ као асиметричан. Поред тога они су неједнаки и по конструкцији: три конгруентна лексичка атрибута ('препланули..., радосни..., жељни...') стоје према падежној конструкцији првог члана у асиметричном односу. (2) Управни део конструкције, дакле предикат са својим пратиоцима, уклопив је у низ, и то најрадије у средини: — *У тамномодрим униформама, ђрејланули од двомесечних маршева и ратовања, радосни што су живи, жељни одмора и уживања, размилели су се по вароши и по околини* → — *У тамномодрим униформама, ђрејланули од двомесечних маршева и ратовања, размилели су се по вароши и по околини, радосни што су живи, жељни одмора и уживања*.

(б) (1) Трећи пример сасвим је сродан другом: опет је први члан низа падежна конструкција, а остали су лексичког карактера. Разлика је ипак у организацији низа: он овде има облик асиметрично груписаних јединица, јер су два потоња пара повезана у парне конструкције уз помоћ везника 'и', а првом су, као и један другоме, прикључени на-кнадно, и асиндетски, гологлав и распојас, блијед... и испијен. Три прва заједно односе се на вањске детаље 'у кошуљи, гологлав, распојас', а два потоња тичу се унутрашњих квалитета именичког садржаја 'блед и испијен'. Асиметрија на конструктивном плану разилази се са оном на семантичком, као и горе. (2) Управни део конструкције импостаби-лан је у низ, и то на сваком прелому међу члановима: — *У кошуљи, гологлав и распојас, блијед* као смрт и *испијен* као каква авет *изађе у народ* → — *У кошуљи, гологлав и распојас, изађе у народ блијед* као смрт и *испијен* као каква авет // — *У кошуљи изађе у народ, гологлав и распојас, блијед* као смрт и *испијен* као каква авет.

3. Прилазимо анализи мешовитих приглаголских адвербативних низова.

3.1. Преглед почињемо од најбројније групе са низовима у којима су лексички адвербативи комбиновани са падежним:

— *Тако с е п е в а л о у касаб*и и *око ње* ИА Ћупр 116; — Они ни друге, мање важне послове н е с в р ш а в а ј у *нејосредно* и *на јуриш* ИА Ћупр 119; — ...Ћоркан и рибар су загазили у плићак, прихватили нагу девојку и *ојрезно* и *са снебивањем* као да је жива, и з в у к л и ј е из влажног песка ИА Ћупр 125; — *Тако с е увек у близини надмоћног нејријашеља* и *ђре великих йораз*а ј а в љ а ј у у сваком осуђеном друштву братоубилачке мржње и међусобни спорови ИА Ћупр 133; — Г л е д а л и с у с е на *ошћром леињем сунцу*, онако *на дугу време*ну и *изблиза* ИА Ћупр 142; — ...*јујћрос* и у *ћоку минуле ноћи* у којој нико од њих није много спавао, они с у с е *йо сћо йуша* п и т а л и како ће изгледати тај тренутак кад на капији дочекају команданта цареве војске ИА Ћупр 151; — Све то р а д е *мирно* и *без много речи, без силе и изазивања* ИА Ћупр 155; — То су са-станции оних који, решени да истрају у свом пркосу до краја,

нису вољни *нипошти* и ни у чему да се поклоне *пред стварношћу* ИА Ћупр 158; — Али странци су изводили даље своје радове један за другим, *брзо, доследно, по неизнотним и добро сиремљеним плановима, на све веће изненађење и чуђење касабалија* ИА Ћупр 160; — Испошћен и јадан свијет п р и м и ту вијест *мирно, скоро невесело, без ларме, њесме и љуцњаве* БЋ КДН 23; — Р е к а о ј е то тако *узбуђено, скоро са сузама у очима*, тако да дјед и не покуша да му нешто одговори БЋ КДН 100; — Шта ћеш, неко бена *данас, неко сјуџра*, а неко *чишавог вијека!* БЋ КДН 113; — Све се о д и г р а в а л о *по-даље* од наше куће, *код неког ракијског коџла* или у *бирџији* БЋ КДН 124; — ...а *тамо далеко, у модрим љанинским врхунцима*, као да се р а з л и ј е ж у дрхтави, заносни одједи ПК Ј 60; — А *сад, браћо*, да се сви овдје завјеримо и закунемо да нећемо *нигдје и ником* к а з а т и ПК Ј 80; — Али од Тромзоа тога више није било јер је сунце *непрестано, и дању и ноћу*, б и л о на видику МП Пол 13; — Дани с у нам у чамцу п р о л а з и л и *једнолико*, али *без и најмање досаде* МП Пол 35; — Површина ледене препреке била је толико неравна, да се није могло м и с л и т и на прелазак, *љешке* или *саоницама* МП Пол 39; — Млади с у *сиоро и с муком* д о л а з и л и *до уџицаја у стирани* СЈ Обр 216; — Да ли је Драга *свесно и с љаном* в а р а л а свог мужа...? СЈ Обр 220; — Александар је наваљивао да то б у д е *шти* *љре*, у *јуну* или *јулу* СЈ Обр 222.

1) (а) Низ адвербативних детерминатора у првом примеру чине одредбе начина, прва, и места, две друге: — *Тако* се п е в а л о у *касаби* и *око ње*. Месни су адвербативи падежни по структури, а начински чини прилошка реч 'тако'. Падежни су организовани у напоредну конструкцију уз помоћ везника 'и', а прилошки је издвојен и стављен од њих управним предикатом. Предикат је врло покретан, и може заузети место и између друга два члана низа, као и у претпољу и постпољу: — *Тако* се у *касаби* п е в а л о и *око ње* // — *Тако* се у *касаби* и *око ње* п е в а л о // — П е в а л о с е *тако* у *касаби* и *око ње*. — Последња верзија упућује на специјални однос између падежних и лексичког адвербатива: лексички као да са управним глаголом чини ужу конструкцију, детерминисану другим двама.

(б) У другом је низ састављен од два члана, оба адвербативи за начин 'непосредно и на јуриш'. Прва је у облику прилошке лексеме, а друга у акузативу се предлогом. У опису начина свака од њих полази од друкчијег конкретног значења: прва од унутрашњег квалитета радње, а друга од вањских момената. Низ је организован у напоредну конструкцију уз помоћ везника 'и', и чланови немају уза се пратилаца, те је низ сразмерно врло густ. Конструкција као целина није склона померањима у распореду саставних делова, па томе начелу подлежу и наш низ и његова управна структура. Не знамо узрок томе, али скрећемо пажњу на одрични облик предиката, и на општу чињеницу да одрична конструкција има посебан карактер.

(в) У трећем примеру: — ...Ћоркан и рибар су загазили у плићак, прихватили нагу девојку и *ојрезно* и *са снебивањем* као да је жива, и *з в у к л и* је из влажног песка — низом адвербатива опет је описан начин извршења радње управног предиката. Опет чини напоредну конструкцију организовану уз помоћ везника 'и', а заједнички пратилац 'као да је жива' појачава кохезију низа. Управни предикат измествив је из своје позиције, импостабилан у низ, и преносив у претпоставку: — ...Ћоркан и рибар су загазили у плићак, прихватили нагу девојку и *и з в у к л и* је из влажног песка *ојрезно* и *са снебивањем* као да је жива // — ...Ћоркан и рибар су загазили у плићак, прихватили нагу девојку и *ојрезно* је *и з в у к л и* из влажног песка и *са снебивањем* као да је жива.

(г) У: — Г л е д а л и с у с е *на ошћром лећњем сунцу*, онако *на дугу времену* и *изблиза* — од три адвербатива у низу прва су два у облику локатива с предлогом 'на', а трећи је лексички 'изблиза'. Прва два су пореклом локализацијске јединице које су апстракцијом прешле у сферу амбијенталних одредаба, а трећа је одредба начина. Конструкција није оптерећена даљим пратиоцима, па се односи могу посматрати у релативно чистом виду. Сада тек јасно увиђамо како се понаша управни предикат. А он је покретљив, тј. преносив међу чланове низа, као свакако и у постпозицију: — *На ошћром лећњем сунцу*, г л е д а л и с у с е онако *на дугу времену* и *изблиза* // — *На ошћром лећњем сунцу*, онако *на дугу времену* г л е д а л и с у с е, и *изблиза* // — *На ошћром лећњем сунцу*, онако *на дугу времену* и *изблиза*, г л е д а л и с у с е. — Препознајемо уобичајене тешкоће на које наилази пренесени елеменат приликом уклапања у нови амбијент.

(д) У: — ...*јућрос* и у *ћоку минуле ноћи* у којој нико од њих није много спавао, они с у с е *ћо сћо ћућа* п и т а л и како ће изгледати тај тренутак кад на капији дочекају команданта цареве војске — низ чине временски адвербативи повезани у напоредну конструкцију уз помоћ везника 'и', од којих је први лексичког карактера, а други у облику локатива са предлогом 'у' са протетичком конструкцијом у виду зависне реченице 'у којој нико...' — и конструкција за меру времена 'по сто пута'. Последњи је растављен од прва два субјектом и енклитичким деловима предиката 'они су се', и није у ближој синтаксичкој вези с њима. Низ је, најпре, могуће саставити измештањем из њега импостираних елемената: — ...они с у с е *јућрос* и у *ћоку минуле ноћи* у којој нико од њих није много спавао, *ћо сћо ћућа* п и т а л и како ће изгледати тај тренутак кад на капији дочекају команданта цареве војске // — ...*јућрос* и у *ћоку минуле ноћи* у којој нико од њих није много спавао, *ћо сћо ћућа*, они с у с е п и т а л и како ће изгледати тај тренутак кад на капији дочекају команданта цареве војске. — Даље, у низ су импостабилни субјекат и предикат заједно: — ...*јућрос* они с у с е *ћо сћо ћућа* п и т а л и, и у *ћоку минуле ноћи* у којој нико од њих није много спавао, како ће изгледати тај тренутак кад на капији дочекају команданта цареве војске.

(ђ) У: — Све то р а д е мирно и без много речи, без силе и изазивања — од три члана низа први је лексички по карактеру а друга два у падежној форми. Прва два су повезана у напоредну конструкцију помоћу 'и', а потоњи им је придружен асиндетски. Сви описују начин извршења радње управнога глагола, али на различитим каналима. Прва два се тичу говорне активности, а трећи физичке — којом је праћена управна радња, и од које зависи њен квалитет. Управни глагол налази се у претпољу низа, а преместив је у његову унутрашњост и постпољс: — Све то мирно р а д е и без много речи, без силе и изазивања // — Све то мирно и без много речи р а д е, без силе и изазивања // — Све то мирно и без много речи, без силе и изазивања р а д е. — Последња верзија делује помало извештачено, а знамо разлог томе: предикат је у постпозицији изгубио нешто од своје интонациске и комуникативне вредности.

2) Није потребно улазити у даљу анализу да бисмо утврдили две непобитне ствари. Прва је да су наши адвербативи стварно неједнаки по облику и значењу, а ипак су повезани у релативно јединствен низ. Друга је: асиметрични низ лакше прихвата импостацију управнога глагола него низ састављен од структурно и семантички еквивалентних јединица.

3.2. Нешто је слабије потврђен низ падежних конструкција у адвербативној функцији:

— Авдага ради само навелико, зато магази н и ј е о т в о р е н а сваког дана, него њазарним даном редовно, а љреко недеље већ према послу и потреби ИА Ћупр 115; — Јер, у себи и исјод своје сјољашње љргавосји, хоца ј е б и о тешко потресен због несреће ИА Ћупр 132; — ...свет у њему гледа прототип свештеника и старешине уопште, онаквог какав с е у овој касаб и љод оваквим љриликама з а м и ш љ а ИА Ћупр 143; — ...али љре љога и мимо љога нико н е б и без пољребе и са љланом и љредвиђањем с т в а р а о посао ИА Ћупр 160; — Овај је, љочейком 19-ог века, а кроз дуги низ година, у близини Гренланда ловио китове МП Пол 43; — Па ипак смо на љшоме месју, насјрам Скоресбија, з а с т а л и и п р о в е л и на води љуна чейири сајта на месју, једно ради одмора, а друго и због необичних љприродних лејоља које смо имали пред очима и од којих нам је било тешко растати се МП Пол 44.

1) (а) (1) У првом нашем примеру низ приглаголских адвербатива састављен је од три члана са сличним временским значењем који заједнички уоквирују глаголску радњу. Са тога гледишта немамо разлога низ посматрати као асиметричну конструкцију. Али са конструктивног гледишта он је стварно асиметричан. И то из два разлога. Прво, ми смо наиме у ранијим анализама говорили о схематским формама типа 'не — него' као о асиметричним конструкцијама, па ћемо тај проблем оставити по страни. Али мимо тога наш низ има асиметричан карактер на ширем плану организације односа међу члановима. У другом делу схеме 'не — него' заступљена су два члана, повезана су-

протним везником 'а'. Они према првом '(није) сваког дана' чине ужу конструкцију, због чега низ добија асиметрични изглед. (2) У начелу схематизоване везе међу члановима, како смо већ имали прилике да се уверимо, нису склоне растављању. Али у овом случају издвојив део управне конструкције ипак је на неки начин преместив из претпоља у унутрашњост низа: — ...зато магази н и ј е о т в о р е н а *сваког дана*, него *йазарним даном* редовно, а *йреко недеље* већ према послу и потреби → — ...зато магази н и ј е *сваког дана* о т в о р е н а, него *йазарним даном* редовно, а *йреко недеље* већ према послу и потреби // — ...зато магази н и ј е *сваког дана*, него *йазарним даном* редовно о т в о р е н а, а *йреко недеље* већ према послу и потреби.

(б) У другом: — Јер, у себи и *исход своје сйољашње йргавости*, хоца је б и о тешко потресен због несреће — локални адвербативи са апстрахованим значењем чине асиметричан низ само утолико уколико имају различите падежне облике, и са различитим предлозима: 'у себи' — 'испод своје спољашње пргавости'. Семантички не само да су блиски, него се чине и као да су хомосигнификативни ('у себи' = 'испод своје спољашње пргавости'). Управни део конструкције преносив је у унутрашњост низа: — Јер, у себи хоца је б и о тешко потресен због несреће, и *исход своје сйољашње йргавости*.

(в) У: — ...свет у њему гледа прототип свештеника и старешине уопште, онаквог какав с е у овој *касаби* и *йод оваквим йриликама* з а м и ш љ а — два локална адвербатива разликују се по падежном облику и предлогу, и то је узрок асиметрије низа. Чланови су повезани у напоредну конструкцију помоћу 'и', и понашају се као изосигнификативне јединице. Управни предикат налази се у постпољу низа, а импостабилан је и међу његове чланове: — ...свет у њему гледа прототип свештеника и старешине уопште, онаквог какав с е у овој *касаби* з а м и ш љ а и *йод оваквим йриликама*.

(г) У: — ...али *йре йога* и *мимо йога* нико н е б и без *пойребе* и са *йланом* и *йредвиђањем* с т в а р а о посао — низ чине четири падежна адвербатива груписана у две парне конструкције са везником 'и'. Прва два члана разликују се и по значењу и по облику, јер први предлогом 'пре' и генитивом казује време, а други предлогом 'мимо' и генитивом има апстраховано локално значење. По томе је и тај део конструкције асиметричан. Али је асиметрија неутралисана лексичким идентитетом основне речи у генитиву 'тога'. Друга два адвербатива означавају начин, и образују по томе хомогену структуру. Али начинско значење постижу уз помоћ различитих конкретних сигнификата, те их то чини диспаратним, а низ асиметричним, као и по облику: први од ова два члана има облик генитива с предлогом 'без', а други је у облику инструментала са предлогом 'са'. У међупољу између два пара смештен је субјекат са делом предиката 'нико не би'. Овамо је преместив и остали део предиката из постпозиције, са ближим објектом: — ...али *йре йога* и *мимо йога* нико н е б и с т в а р а о посао *без пойребе* и са *йланом* и *йредвиђањем*.

(д) У: — Овај је, *йочейком 19-ог века*, а *кроз дуги низ година*, у *близини Гренланда* л о в и о китове — од три обележена падежна адвербатива два прва тичу се времена, и повезани су у напоредну конструкцију уз помоћ везника 'а'. Трећи има локално значење, и прикључен им је асиндетски. Значило би да прва два члана чине ужу конструкцију, а да су са потоњим повезани у ширу. Тако и јесте, али и у ужем делу влада структурна асиметрија међу члановима: први има облик инструментала 'почетком...', а други акузатива с предлогом 'кроз дуги низ година'. Управни предикат смештен је у постпозицији низа, али је импостабилан и међу његове чланове, и наравно у антепозицију: — Овај је, *йочейком 19-ог века*, а *кроз дуги низ година*, л о в и о китове у *близини Гренланда* // — Овај је, *йочейком 19-ог века*, а *кроз дуги низ година* л о в и о китове, у *близини Гренланда* // — Овај је, *йочейком 19-ог века* л о в и о китове, а *кроз дуги низ година*, у *близини Гренланда* // — Овај је л о в и о китове, *йочейком 19-ог века*, а *кроз дуги низ година*, у *близини Гренланда*.

(ђ) У последњем примеру: — Па ипак смо *на томе месту*, *насирам Скоресбија*, з а с т а л и и п р о в е л и на води пуна четири сата на месту, једно *ради одмора*, а друго и *због необичних природних лейоша* које смо имали пред очима и од којих нам је било тешко растати се — низ је растављен управним делом конструкције и груписан у два потпуно диспаратна пара чланова. Први од њих је у претпољу главног дела конструкције, састоји се од синтаксички некореспондентних падежних адвербатива за место 'на томе месту' и 'наспрам Скоресбија'. Чланови су хомосигнификативни, и значи да чине апонирану конструкцију, асиметричну по облику: први има облик локатива с предлогом, а други генитива и предлога 'наспрам'. Друга два су уклопљена у конструкцију 'једно, ...а друго', и повезани везником 'и' у врло хомогену напоредну структуру. Но међусобно су ипак диспаратни по облику и значењу: први је у облику генитива са предлогом 'ради', и са значењем сврхе, а други у генитиву са 'због', и значи узрок. Управни део конструкције са пратећим детерминаторима смештен је у унутрашњости низа, на месту најјачег прелома. Преместив је у постпоље и претпоље низа: — Па ипак смо *на томе месту*, *насирам Скоресбија*, једно *ради одмора*, а друго и *због необичних природних лейоша* које смо имали пред очима и од којих нам је било тешко растати се, з а с т а л и и п р о в е л и на води пуна четири сата на месту // — Па ипак смо з а с т а л и и п р о в е л и на води пуна четири сата на месту, *на томе месту*, *насирам Скоресбија*, једно *ради одмора*, а друго и *због необичних природних лейоша* које смо имали пред очима и од којих нам је било тешко растати се. — Прва верзија проградијентном експанзивношћу последњег члана низа учињена је донекле необичном; а потоња пати услед какофоничног сусрета поновљеног 'на месту'. Но то су споредни моменти који не поништавају факат слободнога кретања управног дела конструкције у односу на низ.

2) Управо учињена констатација може послужити и као закључак овога дела анализе: асиметрични низ не омета импостацију управног дела конструкције међу своје чланове.

3.3. Затекала су се у нашој грађи само још два примера ове врсте:

— Већина радикалне странке п р и м и л а ј е априлски устав, ако не *друкчије*, онда као *актиј њолиитичке нужде* СЈ Обр 216; — ...ми бисмо одбили од себе све оне Македонце који т е ж е ослобођењу од Турака *ишо љре* и *иошшо-иошо* СЈ Обр 254.

(а) У првом наведеном случају супкоординирани приглаголски низ чине прилошки адвербатив 'друкчије' и поредбени комплемент његов 'као акт политичке нужде'. Повезани су конструкцијом 'ако не — онда'. Схематизована конструкција, као и иначе, не прихвата ни овде стране елементе међу чланове низа, па је провера његове недисконтинуативности на тај начин у негативном смислу заправо извршена.

(б) У другом низ образују два прилошка израза за начин. Повезани су у напoredну конструкцију уз помоћ везника 'и'. Управни део конструкције уклопив је међу чланове низа, као што је преместив и у његово постпоље: — ...ми бисмо одбили од себе све оне Македонце који *ишо љре* т е ж е ослобођењу од Турака и *иошшо-иошо* // — ...ми бисмо одбили од себе све оне Македонце који *ишо љре* и *иошшо-иошо* т е ж е ослобођењу од Турака.

3.4. Овамо ћемо прикључити и следећу интересантну конструкцију:

— ...бити с у ђ е н код своје куће и од својих мештана, то је одговарало његовим појмовима правде СЈ Обр 234.

Адвербативи 'код своје куће' и 'од својих мештана' зависе од инфинитивно-партиципске конструкције 'бити суђен', која је апонирана субјекту реченице 'то', заправо своме прономинализатору. Адвербативи су под извесним условима пермутабилни са управним партиципом: — ...бити код своје куће с у ђ е н и од својих мештана, то је одговарало његовим појмовима правде // — ...бити код своје куће и од својих мештана с у ђ е н, то је одговарало његовим појмовима правде.

4. Приглаголски су по карактеру наравно и предикативи, па их наводимо у овом следу конструкција:

— Његов коњ б и о ј е виши од осталих, *иуџаљ*, *необично дуга* и *извијена враћа* ИА Ћупр 149; — ...он би се сјетио да ј е сироче, *без љраве зашџишће* БЋ КДН 42; — Горе с у људи б и л и *сџочари*, *гола сирџишња*, а крај *вучаран* и *близу љланине* БЋ КДН 97; — Пословник од 1902 б и о ј е ново издање оног пословника који је важио под уставом од 1888, али *са знајно уџрошћеним законодавним љосџуџком у скуџишџини* СЈ Обр 230;

— Заселак ј е *зџџурен* и *осојан*, *без сунца*, али и *без веџра*, *богаџиџи* воћем и сеном него житом ИА Ћупр 117; — ...и сјећа се већ да ј е и он *малаксао* и *џри крају* као и *џа љрегладњела чељад љреџлашених очију* БЋ КДН 31; — Кад се сасвим раздани, видјело се да ј е стриц *Ниџо изгребан*, *блаџњав* и *џодераних чакџира* БЋ КДН 99; — Не знам како ни откуд, али све што ј е код нас б и л о *сџаро* и *неџознаџог љориџекла* везивано је за Римљане БЋ КДН 154; — Гај н и ј е *сџа(х)иџин*, већ *нашег*

Вука ПК Ј 86; — Острва с у *сшеновиџа, брдовиџа, са необично йроменљивим изреџаним конџурама и високим зашиљеним врховима* МП Пол 21;

— У помисли да ј е Швабо такоређи већ *џу, на йола саџа хода од вароџи*, ковач је налазио одлучности и решености да заиста изведе ствар до краја ИА Ћупр 136.

1) (а) У првој групи примера један од предикатива је номинална реч.

(аа) У првом од њих низ предикатива садржи три члана: први је придевска реч 'виџи (од осталих)', други именица 'путаљ', а трећи падежна конструкција 'необично дуга и извијена врата'. Низ је организован асиндетски, без ознака узајамног односа међу члановима. Предикат је без већих тешкоћа импостабилан међу чланове низа: — Његов коњ б и о ј е *виџи* од осталих, *џуџаљ, необично дуга и извијена вратиџа* → — Његов коњ *виџи* ј е б и о од осталих, *џуџаљ, необично дуга и извијена вратиџа* // — Његов коњ *виџи* од осталих, б и о ј е *џуџаљ, необично дуга и извијена вратиџа* // — Његов коњ *виџи* од осталих, *џуџаљ, б и о ј е необично дуга и извијена вратиџа*. — Невоља са антепонираним предикативима долази не од извештачености, већ од измењеног статуса тих јединица: оне са променом синтаксичких услова престају бити предикативи, и прелазе у категорију предикатоидних апозитива.

(аб) У другом: — ...он би се сјетио да ј е *сироче, без йраве заштитиџе* — од два члана низа један је именица у номинативу 'сироче', а други има облик генитива с предлогом 'без праве заштите'. Реченица је зависна, а редослед елемената није померљив.

(ав) У трећем: — Горе с у људи б и л и *сџочари, гола сиротиџа*, а крај *вучаран и близу џланине* — конструкција са предикативима у ствари је хетерогена. Први део је састављен из две именице 'сточари' и 'гола сиротиџа'. Други члан апониран је првом. Други део представља редуковану и депредикатизовану конструкцију са субјектом и предикативним низом састављеним од придева 'вучаран' и падежне конструкције 'близу планине'. Прва конструкција није подложна преради померањем чланова из забележених позиција. А у другом субјекат је уклопив међу чланове низа: — ... крај *вучаран и близу џланине* → — ...*вучаран крај и близу џланине* // — ...*вучаран и близу џланине крај*. — Извесна нота извештачености у потоњој варијанти нашег примера долази од осећаја да падежни атрибут боље пасује у постпозицију именице него у антепозицију.

(аг) У: — Пословник од 1902 б и о ј е *ново издање* оног пословника који је важио под уставом од 1888, али *са знаџно уйроџиџеним законодавним йосџуџком у скуџиџџини* — поред номиналног предикатива '(ново) издање' стоји падежни 'са (упрошћеним законодавним) поступком...' Овај други делимично упуђује и на први, и понаша се као његов квалификатор ('издање' — 'са упрошћеним поступком'). На извесан начин могућа је импостација управног дела реченице међу чланове низа: — *Ново издање* оног пословника који је важио под

уставом од 1888 б и о ј е пословник од 1902, али са *знајно ујрошћеним законодавним йосћуйком у скуйшћини*.

(б) У другој скупини налазе се конструкције у којима је комбинован придевски предикатив са падежним.

(ба) У првом од њих: — Заселак ј е *зайтурен* и *осојан*, *без сунца*, али и *без вејтра*, *богајији* воћем и сеном него житом — од пет чланова низа три су придевска, први и други 'затурен и осојан', и последњи 'богајији'; а два падежна 'без сунца, али и без ветра'. Прва два чине ужу конструкцију повезану везником 'и'; друга два су организована помоћу 'али и', а потоњи је придружен скупу асиндетски, као што су асиндетски организовани и скупови међусобно. Пратиоце има само потоњи члан низа, и то га чини експанзивним проградјентно. Субјекат је уклопив у низ, и то на месту највећег диспаритета, између прве и друге скупине чланова: — *Зайтурен* ј е и *осојан заселак*, *без сунца*, али и *без вејтра*, *богајији* воћем и сеном него житом.

(бб) У другом: — ...осјећа се већ да ј е и он *малаксао* и *йри крају* као и *йа йрегладњела чељад йрейлашених очију* — такође имамо три члана предикативног низа: придевски 'малаксао', падежни 'при крају', и поредбени комплетив 'као и та...'. Прва два повезана су везником 'и', а комплетив има сопствену ознаку везе 'као и'. Последњи члан опет је развијен до експанзивних размера. У низ је уклопив субјекат реченице, и то како између првог и другог, тако и између другог и трећег члана: — ...осјећа се већ да ј е *малаксао* и он и *йри крају* као и *йа йрегладњела чељад йрейлашених очију* // — ...осјећа се већ да ј е *малаксао* и *йри крају* и он као и *йа йрегладњела чељад йрейлашених очију*.

(бв) У: — ...видјело се да ј е стриц Ницо *изгребан*, *блајњав* и *йодераних чакшира* — опет су заступљена три предикатива, два придевска и један падежни. Чине заједно напоредну конструкцију у виду низа у набрајању. Субјекат је уз извесне тешкоће уклопив у низ: — ...видјело се да ј е *изгребан стриц Ницо*, *блајњав* и *йодераних чакшира* // — ...видјело се да ј е *изгребан*, *блајњав стриц Ницо* и *йодераних чакшира*.

(бг) У: — ...све што ј е код нас б и л о *сйаро* и *нейознајог йоријекла* везивано је за Римљане — низ је састављен од два члана, придевског и падежног предикатива, и они су повезани у напоредну конструкцију уз помоћ везника 'и'. Сем предиката као хипертагматског кондензатора, у конструкцији је садржан и адвербатив 'код нас'. Он је преносив у низ, иако нема карактер правог детерминатива низа, и дакле хипотагматског кондензатора: — ...све што ј е б и л о *сйаро* код нас и *нейознајог йоријекла* везивано је за Римљане.

(бд) У: — Гај н и ј е *сйа(х)ијин*, већ *нашег Вука* — придевски предикатив скопчан је са падежним уз помоћ схематског израза 'није — већ'. И поред овакве везе субјекат је уклопив у низ: — Н и ј е *сйа(х)ијин гај*, већ *нашег Вука*.

(бђ) У последњем те групе: — Острва с у *сйеновијта*, *брдовијта*, са необично йроменљивим *изрецканим конйурама* и *високим зашиље-*

ним врховима — низ је такође организован по угледу на низ у набрајању, а састављен је од два придевска и два падежна предикатива. Субјекат је изгледа уклопив на прелому између придевских и падежних чланова: — *Сшеновиџа с у, брдовиџа острва, са необично променљивим изрежканим конџурама и високим замишљеним врховима.*

2) Још једном се потврђује виша мобилност конструкција са асиметричним него са симетричним саставом низа, и растављивост таквих низова управо на прелому између диспаратних чланова.

5. Као тагмемске, постоје и таксемске конструкције са асиметричним супкоординираним низовима, тј. са низовима зависних реченица.

5.1. Преглед грађе започећемо од најмногобројнијих релативних реченичних низова.

5.1.1. Пошто је грађа сразмерно богата, одвојили смо двочлане низове од трочланих, па наводимо прве:

— Али докони и поднимљени касабалије са зида нису у ствари ни гледали ту р е к у *коју* *познају* одувек и *која* *нема* шта да им каже ИА Ћупр 113; — Ту је сад њена мисао. Не више у просторствима великог и богатог света, не чак ни на целом путу од Вељег Луга до Незука, него на том кратком и жалосном комадићу друма који води од мешћеме у којој ће је кадија привенчати за Мустајбегова сина, па до краја моста где се каменита стрмина спушта на уски п у т *којим се иде* у Незуке и *на који* она, то поуздано зна, *неће* никад ногом *стићи* ИА Ћупр 122-123; — А л и х о ц а, *који се није удаљавао* од свога дућана, али *коме* су људи *казивали* све што се говори и дешава пред каменитим ханом, само је тужно и сажално одмахивао руком ИА Ћупр 134; — И сам к о в а ч, *коме је било наређено* да ствар изврши и *који је био заузет* заглављивањем топова, као да се колебао и премишљао ИА Ћупр 135; — Многи је самац ту преседео сате и дане у тихом певању..., или просто у немом посматрању брзе воде, плаћајући свој харач томе з а н о с у *коме* сви *дугујемо* и *од кога* мало ко *може* да се отме ИА Ћупр 163-164; — Иди ти, брате, са о н и м *ко држи* кључеве од касе, *ком је* све у рукама БЋ КДН 63; — То да јед у љутини само помене сунце, била је за њега највећа п с о в к а *која се даде* замислити и *коју је* икад *изрекао* БЋ КДН 111; — ...има нека г о м и л а камења, урасла у травуљину и ситно трње, *која* тамо *стоји* бог те пита откад и *око које се*, уза свако орање, *мора* заобилазити БЋ КДН 149-150; — То је она тешка, јесенска м а г л а *која* једног јутра изненада *осване*, и *коју*, истом кад добро застуди, љути зимски вјетрови у страшном урлику *расирише* и некуд далеко, далеко пред собом *ошјерају* ПК Ј 50; — То је била једна од оних, у новије време доста честих, економских е к с п е д и ц и ј а *које* заинтересоване државе *изашиљу* од времена на време у поларне крајеве ради каквог специјалног посла, и *које се* више не *обележавају* каквим нарочитим именом, као што

је то чињено са некадашњим, врло ретким и у оно време опасним поларним експедицијама МП Пол 3-4; — Одатле смо, кроз прави лавиринт од острва, ушли у романтични Герјангер-фјорд, опкољен високим б р д и м а, *која се дижу*, врло стрмо, до 1500 мет. висине и *из којих се сипуштају* у фјорд многобројни и јаки водопади МП Пол 7; — Између острва Лофотен налази се злогласни морски в р т л о г Малстром, *који је* у току векова *прогушао* мноштво људских жртава, и *за који су*, у тим крајевима, па и на целој свету, *везане* многобројне скаске и легенде МП Пол 10; — У Хамерфесту нас је чекала скандинавска е к с п е д и ц и ј а океанографа и моринских официра, *на чији смо брод ишли* и *са којим смо* одатле заједно *иштовали* и *радили* све до повратка у Европу МП Пол 16; — Нађене ствари, које је том приликом прикупио Карлсен, пренесене су у Хаг, где је, у маринском музеју, реконструисана земуница са свима с т в а р и м а *које су у њој нађене*, а то се сад тамо *може* видети МП Пол 25; — Прва поларна експедиција после Баренца која је наишла на Шпицберг, била је о н а *коју је*, почетком 18-ог века, *водио* енглески морепловац Хјудзон, и *која је*, на једном већем чамцу, са двадесет људи *дојрла* до његове најсеверније тачке МП Пол 25; — ...излази из заклона и напада одмах, без обзира на о п а с н о с т и *којима се излаже*, а *које* га, напротив, све више *раздражују* МП Пол 37; — Па ипак смо на томе месту, наспрам Скоресби-сунда, застали и провели на води пуна четири сата на месту, једно ради одмора, а друго и због необичних природних л е п о т а *које смо имали* пред очима и *од којих* нам је било тешко растати се МП Пол 44; — О о б а в е ш т е њ и м а *која* нам је дао, а *од чега* смо много што-шта и ми сами непосредно *зајазили*, биће говора на другим местима у овој књизи МП Пол 48; — Њих су тиштали у с т у п ц и *које су морали* чинити круни, и *од којих* су неки *сипјали* у дречећој супротности са њиховим начелима СЈ Обр 215; — Они, странка народна, пристали су на један у с т а в *који је круна даривала*, и *којим се* народној скупштини *посиљављао* за татора сенат СЈ Обр 215; — Овај закон постао је иницијативом п р о ф е с о р а, *којих је* било доста у народној скупштини, нарочито међу радикалним посланицима, и *који су били огорчени* на средњошколски закон Ђорђевићеве владе још од његовог постанка СЈ Обр 237; — Ђорђевићева влада бојала се да се ово јемство не претвори у сталну д о п л а т у *коју би* држава *давала* друштву, и *која би иореметила* и иначе несигурну равнотежу нашег буџета СЈ Обр 241; — Закључен је зајам ради исплате летећег д у г а, *чију* тачну цифру ни министарство финансија *није знало*, али *за који се* обично *узимало* да износи између тридесет и четрдесет милиона СЈ Обр 248.

1) (а) (1) Две релативне реченице у првом наведеном примеру: 'коју познају одувек' и 'која нема шта...' — заједнички објашњавају управну именицу 'река', те их ваља са тога гледишта сврстати у кате-

горију хомофункционалних јединица. Наравно, као комуникативне јединице, оне то објашњење заснивају свака на свом тематском исходушту: прва говори о познатости 'реке' свакодневном посматрачу, а друга о неспособности њеној да му пружи неко ново сазнање. Но то није од значаја за сврставања низа који чине у ред асиметричних. Много је важније то што једна од њих управну именицу синтаксички третира као свој објекат, а друга као субјекат. Свака то постиже обликом заменичке речи која је употребљена у функцији зависног везника: 'коју' = 'реку' — 'познају'; 'која' = 'река' — 'нема шта (да им каже)'. Очекивали бисмо да овако упадљив диспаритет синтаксичких односа представља препреку за уврштавање реченица у јединствен низ, те да их морамо посматрати као синтаксички некореспондентне детерминаторе једне и исте управне јединице. Ипак није тако, него су две наше реченице организоване у супкоординирани низ, а њихов међу однос у том низу синтаксички је релевантан, зато обележен везником 'и'. Сада тек први пут јасно увиђамо да не само хомофункционалност, деоба идентичне синтаксичке позиције, већ и изофункционалност, везаност за једну и исту управну јединицу различитим синтаксичким односом, служи као основица за формирање супкоординацијских низова. Први низови су по односу чланова једног према другом симетрични, а други асиметрични. (2) Веза је, како врло добро видимо из претходне анализе, између релативне реченице и управне именице остварена посредством заменичког везника, а овај функционише анафорским упућивањем на именички садржај. Анафоричност прономинализатора у односу на претходећу именицу представља, јасно је, најозбиљнију сметњу за измену распореда у реченичној структури. То је разлог зашто управна именица није способна да се покрене из претпоља односних реченица према унутрашњости или крају низа. Део управне реченице међутим може се раставити од те именице, и он је покретљив према крају конструкције: — Али докони и поднимљени касабалије са зида нису у ствари ни гледали ту р е к у *коју* *познају* одувек и *која* *нема* шта да им каже → — Али докони и поднимљени касабалије је ту р е к у *коју* *познају* одувек и *која* *нема* шта да им каже, нису са зида у ствари ни гледали // — Али докони и поднимљени касабалије је ту р е к у *коју* *познају* одувек нису са зида у ствари ни гледали, и *која* *нема* шта да им каже. — Верзија са уметнутим делом управне реченице делује ипак сувише извештачено да би се могла признати као доказ импостабилности тога дела међу чланове низа. Морамо стога ту могућност одрећи као лингвистички факат.

(б) (1) У другом примеру: — ...где се каменита стрмина спушта на уски п у т *којим* се иде у Незуке и *на који* она, то поуздано зна, *неће* никад ногом *сћуићи* — зависне реченице такође су организоване у напоредању конструкцију помоћу везника 'и'. Али је опет њихов комуникативно синтаксички и структурно синтаксички однос према заједничкој управној именици 'пут' неједнак: прва инструменталним обликом заменичког везника упућује на садржај именице као простор којим се обавља кретање; у другој обликом акузатива с предлогом 'на' — као на место завршетка кретања. (2) Управна именица поново је ве-

зана за претпоље низа и није померљива према унутрашњости или крају његовом. Опет постоји одвојиви део управне реченице, и он је померљив према крају конструкције: — ...где се каменита стрмина спушта на уски п у т *којим се иде* у Незуке и *на који* она, то поуздано зна, *неће* никад ногом *стиуиити* → — ...где се на уски п у т *којим се иде* у Незуке и *на који* она, то поуздано зна, *неће* никад ногом *стиуиити*, *спушта каменита стрмина* // — ...где се на уски п у т *којим се иде* у Незуке *спушта каменита стрмина*, и *на који* она, то поуздано зна, *неће* никад ногом *стиуиити*. — Верзија са уметнутим делом управне реченице у низ опет је неиздржљиво извештачена, па утврђујемо да је импостација недопуштена.

(в) (1) У: — А л и х о ц а, *који се није удаљавао* од свога дућана, али *коме* су људи *казивали* све што се говори и дешава пред каменитим ханом, само је тужно и сажално одмахивао руком — низ релативних реченица уређен је као напоредна конструкција помоћу супротног везника 'али'. Први заменички везник упућује на садржај управне именице као свој субјекат ('Алихоца' = 'који' — 'се није удаљавао...'), а други као на бенефактивни даљи објекат ('Алихоци' = 'коме' — 'су људи казивали...'). (2) Одвојиви део управне реченице већ се налази у постпозицији низа. Тај део је на известан начин преносив на почетак конструкције, али не и у међупоље између чланова низа: — **Само је тужно и сажално одмахивао руком** А л и х о ц а, *који се није удаљавао* од свога дућана, али *коме* су људи *казивали* све што се говори и дешава пред каменитим ханом.

(г) (1) У: — И сам к о в а ч, *коме је било наређено* да ствар изврши и *који је био заузет* заглављивањем топова, као да се колебао и премишљао — први члан низа односи се према управној именици као према бенефактивном дативском објекту, а други као према субјекту. Организовани су у напоредну конструкцију уз помоћ 'и'. (2) Одвојиви део управне реченице и овде је премештен у постпозицију низа, а лако га је вратити на почетак конструкције: — **Као да се колебао и премишљао** и сам к о в а ч, *коме је било наређено* да ствар изврши и *који је био заузет* заглављивањем топова.

(д) У: — Многи је самац ту преседео сате и дане у тихом певању..., или просто у неом посматрању брзе воде, плаћајући свој харач томе з а н о с у *коме* сви *дугујемо* и *од кога* мало ко *може* да се отме — низ следи за именицом 'занос'. Прва реченица из супкоординираног низа детерминише га и овом приликом као свој бенефактив, а друга као почетак аблативног кретања, овде апстрахованог и преиначеног у процес ослобађања од утицаја или сл. Управна конструкција је партиципска форма са својим пратиоцима, и није подложна одвајању од детерминисане именице — тако конструкција поприма имобилни карактер.

2) Није потребна даља анализа грађе да бисмо се уверили у неке важне чињенице. Прво, присупстантивни низови релативних реченица везани су искључиво за именичку постпозицију, па ова није у могућности да служи као критериј за проверу дисконтинуативности или

недисконтинуативности како симетричних тако исто и асиметричних низова. Друго, одвојив део управне конструкције — ако постоји — померљив је из претпоља, али само у постпоље; или обрнуто. Међупоље између чланова низа није позиција у коју управна структура може доспети, ни у деловима ни у целини.

5.1.2. Трочлани низови релативних реченица заступљени су мањим бројем примера него двочлани:

— Споро иде а чини му се да више никад неће прећи на другу обалу, да је овај м о с т, *који је* дика касабе и од свог постанка у најужој вези са његовом породицом, *на коме је одрасћао* и *пored кога* век *проводи*, одједном порушен на средини, тамо код капије ИА Ћупр 139-140; — Свакојачко су замишљали ствар, само не овако како се она одиграла, са овим ситним али оштрим и злоћудним о ф и ц и р о м, *коме је* рат *јосћао* прави живот, *који*, не мислећи на себе и не водећи рачуна о другима, све људе и земље око себе *види* само као средство рата и борбе, и *који се јонаша* као да за свој рачун и у своје име ратује ИА Ћупр 151; — Сва његова срећа што је макар заkasнио у т у ч у коју је *изазвао* кум Перо и *кога* су дотле *склејћали* жандарми, *везали* га и у ноге и у руке и *убацили* у школску дрварницу Бћ КДН 68; — Идеал коме ваља тежити, то је аутономна Македонија, — М а к с д о н и ј а *која није оцењена* од Турске, али *која је* аутономијом *обезбеђена* од деспотизма њене управе, — и у *којој је* свима народима у истој мери дато право слободног културног развијања СЈ Обр 254.

1) (а) (1) Од три релативне реченице у низу из првог примера једна објашњава управну именицу 'мост' као свој агенс ('мост' = 'који' — 'је дика касабе'), друга као простор у чијем се оквиру дешава њена радња ('мост' = 'на коме' — 'је одрастао'), а трећа као простор у чијој се близини обавља радња њеног предиката ('мост' = 'поред кога' — 'век проводи'). Различити облици заменичког везника упућују на разлике у односима, а низ чине мултилатерално асиметричним. Облик низа у набрајању ипак је форма која обезбеђује јединство низа, и истиче синтаксичку релеванцију односа међу члановима. (2) Одвојиви део управне реченице смештен је у постпозицију низа, а могуће је вратити га на почетак: — ...а чини му се да... је овај м о с т, *који је* дика касабе и од свог постанка у најужој вези са његовом породицом, *на коме је одрасћао* и *пored кога* век *проводи*, одједном порушен на средини, тамо код капије → — ...а чини му се да... је одједном *на средини, тамо код капије, порушен* овај м о с т, *који је* дика касабе и од свог постанка у најужој вези са његовом породицом, *на коме је одрасћао* и *пored кога* век *проводи*. — У међу поље између чланова низа овај део конструкције није уклопив.

(б) (1) У другом: — Свакојачко су замишљали ствар, само не овако како се она одиграла, са овим ситним али оштрим и злоћудним о ф и ц и р о м, *коме је* рат *јосћао* прави живот, *који*, не мислећи на себе и не водећи рачуна о другима, све људе и земље око себе *види*

само као средство рата и борбе, и *који се йонаша* као да за свој рачун и у своје име ратује — низ је опет састављен од три члана: први је у везу са управном речју 'официр' ступио као са својим бенефактивом, а друга два као са агенсом. Низ је према томе делимично асиметричан, што се тиче односа првог члана према друга два, а делимично симетричан, по односу између друга два члана. Везник је ипак поновљен и тамо где влада синтаксичка еквиваленција код чланова, вероватно као средство антиципације чланова низа. Организован је као низ у набрајању. (2) Заплетени односи међу члановима управне реченице не пружају могућност издвајања њеног дела и преношења из претпоља низа даље према крају конструкције.

(в) (1) У трећем: — Сва његова срећа што је макар закаснио у тучу у коју је *изазвао* к у м Перо и *кога* су дотле *склейћали* жандарми, *везали* га и у ноге и у руке и *убацили* у школску дрварницу — низ супкоординираних реченица састављен је из четири члана. Први члан низа према управној именици 'туча' односи се као према свом ближем објекту, дакле пацијенсу. Друга три члана низа не само да имају друкчији однос према управној именици, него је то и друга именица — субјекат претходног члана низа 'кум (Перо)'. Међусобно су оне хомофункционалне и објашњавају управну именицу као свој агенс. Друга три члана организована су у напоредну конструкцију по начелу низа у набрајању, при чему су уведена само једним зависним везником; првом су члану придружени такође помоћу 'и' у ширу сасвим несиметричну, и необичну конструкцију. (2) Нема могућности издвајања дела управне конструкције, и померања из претпоља низа у постпоље и сл.

(г) (1) У последњем случају: — Идеал коме ваља тежити, то је аутономна Македонија, — М а к е д о н и ј а *која није оцелљена* од Турске, али *која* је аутономијом *обезбеђена* од деспотизма њене управе, — и у *којој* је свима народима у истој мери дато право слободног културног развијања — прва два члана низа су хомофункционалне јединице које се према управној именици односе као према свом агенсу; трећа је са управном именицом повезана као са својом одредбом места реализације радње. (2) Опет је мрежа односа у управној реченици сувише густа те не допушта издвајање дела и померање из претпоља конструкције.

2) Један од анализираних примера указује на могућност формирања низа од јединица које не само да нису хомофункционалне, него не морају бити ни изофункционалне, тј. везане за исту управну јединицу.

5.2. Добро су потврђени и низови приглаголских асиметричних реченичних низова:

— З н а м о м и *гдје* нас боли и *шта* губимо, знамо добро ИА Ћупр 133; — Као да ми не в и д и м о *шта* нам се *сирема* и *каква* времена иду? ИА Ћупр 133; — И м и с л и о је само *какву* важност *може* да има овај доживљај за његову хронику и *колико* места *треба* да заузме у њој ИА Ћупр 152; — Још с е н е з н а н и *каква* је, ни *како* ће се у кући *слагати* БЂ

КДН 13; — Не треба се чудити честиту човјеку и мирну домаћину што никако не може да дође до себе у ова преокренута времена, кад ево ни лопов данас не *зна шта би и куда би* БЂ КДН 52; — ...ја сам мислио о проћердаој земички коју сам тако брзо смазао да се *и не сјећам кад и како* БЂ КДН 61; — П и т а л а ј е *да није* штогод болестан, *је ли дошао* каквог дуга, *да није* дочуо нешто лоше за неког у кући БЂ КДН 142; — Очима својим хтио је да *види како смо и шта* нам је година *донијела* БЂ КДН 164.

1) (а) (1) Две допунске реченице, у првом примеру, заједнички попуњавају отворену позицију од стране транзитивног глагола 'знати'. Та заједничка позиција бива међутим од стране зависних реченица попуњена означавањем различитих допунских аспеката: у првој од њих основицу чини значење места 'гдје нас боли', а у другој сам објекат управне, истовремено и зависне реченице 'шта губимо'. Оваква разлика у аспект допунског односа ствара асиметрију међу члановима, и поред идентитета њихове синтаксичке позиције. Но асиметрија не омета организацију низа као напоредне конструкције, што је овде учињено уз помоћ везника 'и'. (2) Управна реченица, супротно очекивању да ће њена антепозиција припадати ознакама синтаксичке доминације над низом, померљива је из претпоља и у међупоље и у постпоље низа: — *Знамо ми гдје нас боли и шта губимо* → — *Гдје нас боли знамо ми, и шта губимо* // — *Гдје нас боли и шта губимо, знамо ми.* — Зарезом смо у првој трансформисаној верзији обележили паузу између импостиране управне реченице и друге зависне. То сведочи о извесној структурној несагласности делова. Али ипак не можемо говорити о неприхватљивости конструкције са импостираним управним делом у низ.

(б) (1) У другом примеру: — Као да ми не *видимо шта* нам се *сирема* и *каква* времена *иду*? — у другој од две допунске реченице уз глагол 'видети' инсистира се на квалитету онога што описује зависна реченица; у првом се тај садржај једноставно приказује као објекат управнога глагола. Чланови су и овде повезани у напоредну конструкцију уз помоћ везника 'и'. (2) Исказна структура у којој су се нашле наше реченица има упитну форму, а упитне конструкције не трпе видљиву измену у позицијама саставних елемената. Бар не такву измену која се директније упитне речи.

(в) (1) У: — И *мислио је* само *какову* важност *може* да има овај доживљај за његову хронику и *колико* места *треба* да заузме у њој — у првој допунској клаузи инсистира се на начину остварења њеног садржаја као основици за успостављање везе са управном; а у другој на количини. Повезане су опет уз помоћ везника 'и'. (2) Управна реченица преместива је из претпоља у међупоље и постпоље низа: — И само *какову* важност *може* да има овај доживљај за његову хронику, *мислио је*, и *колико* места *треба* да заузме у њој // — И само *какову* важност *може* да има овај доживљај за његову хронику и *колико* места *треба* да заузме у њој, *мислио је*. — Ако у по-

следњој верзији запажамо ноту извештачености, разлог је у великом структурном диспаритету делова конструкције: несразмерно мањи по обиму од зависног, управни део на крају конструкције осећа се деградираним.

(г) (1) У: — Још с е н е з н а н и *каква је*, ни *како ће се* у кући *слагати* — у првој зависној клаузи основицу везе са управним глаголом чини квалитет онога што описује клауза, а у другом начин остварења садржаја. Низ је организован помоћу поновљеног 'ни'. (2) Управна реченица је преместива: — Ни *каква је* још с е н е з н а, ни *како ће се* у кући *слагати* // — Ни *каква је*, ни *како ће се* у кући *слагати*, још с е н е з н а. — Ни овде, као ни у неким ранијим примерима, нисмо ставили зарез између управне и постпониране прве зависне клаузе, иако је правописом прописан. Хтели смо указати на пуну адаптираност клауза новим позицијама, тј. инверзивној структури.

(д) 1) У: — ...кад ево ни лопов данас н е з н а *шта би* и *куда би* — прва зависна реченица успоставља са управном везу приказујући сопствени објекат 'шта' као објекат управне; друга објектом управне чини податак о правцу кретања означеног својим предикатом. Координација зависних клауза у низу остварена је везником 'и'. (2) Управна реченица померљива је према унутрашњости или постпозицији низа: — ...кад ево *шта би* ни лопов данас н е з н а, и *куда би* // — ...кад ево *шта би* и *куда би* ни лопов данас н е з н а.

(ђ) У: — ...ја сам мислио о проћерданој земички коју сам тако брзо смазао да с е и н е с ј е ћ а м *кад* и *како* — реченице у супкоординаном низу редукване су до апсолутног минимума — до зависних везника. Тако висок ступањ редукције сведочи и о високој кохезији конструкције, па је јасно да у њој није препоручљива измена у позицијама елемената.

(е) (1) У: — П и т а л а га ј е *да није* штогод болестан, *је ли* дошао каквог дуга, *да није* дочуо нешто лоше за неког у кући — све три зависне клаузе свој садржај једноставно приказују као објекат управнога глагола, али средња то чини обликом делиберативног питања, а прва и последња — потенцијалног. Асиметрија је више структурног него комуникативног карактера. (2) Управни глагол преносив је из антепозиције у међупозицију и постпоље: — *Да није* штогод болестан, п и т а л а га ј е, *је ли* дошао каквог дуга, *да није* дочуо нешто лоше за неког у кући // — *Да није* штогод болестан, *је ли* дошао каквог дуга, п и т а л а га ј е, *да није* дочуо нешто лоше за неког у кући // — *Да није* штогод болестан, *је ли* дошао каквог дуга, *да није* дочуо нешто лоше за неког у кући, п и т а л а га ј е. — Трансформисане верзије наводе на поређење са управним говором, али то је ствар односа међу конструкцијама, а не прихватљивости или неприхватљивости наше. Са повећањем дистанце према својој матичној претпољној позицији, управна реченица смањује адаптабилну моћ, па је нпр. последња верзија слабо прихватљива.

(ж) У последњем: — Очима својим хтио је да в и д и *како* смо и *шта* нам је година донијела — први члан супкоординираног низа свој

однос са управним глаголом остварује преко начина остварења садржаја, а други преко заједничког објекта. Иако је управна реченица нешто развијенија него код других наших примера, ипак је преносива у међупоље и постпоље низа: — *Како смо*, очима својим хтио је да в и д и, и *шћиа* нам је година *донијела* // — *Како смо* и *шћиа* нам је година *донијела*, очима својим хтио је да в и д и. — Необичност трансформисаних конструкција долази од необичнога распореда елемената управне реченице; најпре адverbатив 'очима својим', па предикат 'хтио је', па предикатив са комуникативно доминантном глаголском речи 'да види'.

2) Поређење са конструкцијама у којима смо имали симетричне супкоординиране допунске низове показује заиста да су асиметрични истога реда по правилу мобилнији.

5.3. Из серије допунских и њима сличних реченичних низова остали су нам још следећи примери:

— То је пут који води из касабе у Незуке, а из Незука нема даље пута, јер нит и м а *куд* да се иде ни *кога* да *јућује* ИА Ћупр 118; — Бојим се да се примакнем осталој дјечи па се читаво вријеме врзмам око задивљалих живица и једва ч е к а м *кад ће* *викнући* на ручак па *да* се коначно *уклоним* на сигурно мјесто Бћ КДН 35; — ...мени је командир казао да сам ја и даље газда у овој кући и да у њој могу ра д и т и *шћиа хоћу* и *како хоћу* Бћ КДН 59;

— Он ни приближно није био с в е с т а н *како* унезвјерено изгледа и *до* *које* је мере *усћрашен* ИА Ћупр 147; — На другој ће месту бити говора о т о м е *шћиа* је експедиција *урадила* и *какве* је чудне доживљаје *имала* МП Пол 48.

(а) Прва два примера необична су по томе што управни глагол не претпоставља нужно допунску реченицу у наставку конструкције.

(аа) (1) У првом: — ...јер нит и м а *куд* да се иде ни *кога* да *јућује* — глагол 'имати' у ствари функционише као глаголска спона, а две конструкције обележене зависним допунским везником отприлике као предикативне јединице. Али ми их узимамо овде у анализу јер објашњење које смо управо дали није сасвим убедљиво ('нит има кога да путује' — у управном делу има егзистенцијалну конструкцију у којој 'кога' обележава агенс, па ју је тешко свести на просту структуру са глаголском споном и предикативом), а друга алтернатива не постоји сем да их сматрамо допунским у ширем смислу. Но то је мање важан проблем за ову прилику. Важније је да је управни глагол транзитиван, и да се преко те врсте перспективизованости успоставља веза између зависне реченице и њега. У првом случају основица те везе јесте правац кретања, а у другом — агенс. Низ је организован помоћу везника 'и' у напоредну конструкцију. (2) Необичност конструкције и односа у њој нису повољан синтаксички амбијент за транспорт елемената из једне просторне позиције у другу.

(аб) (1) У другом нашем примеру: — ...и једва ч е к а м *кад ће* *викнући* на ручак па *да* се коначно *уклоним* на сигурно мјесто —

управни глагол 'чекати' такође је транзитиван, али није предвиђен на листи оних који реагирају декларативне реченице. Ипак су зависне клаузе у нашем низу по природи допунске, па их наводимо на овоме месту. Необичан је и састав низа, у којем прва клауза са управном успоставља везу преко временског значења везника, а друга више личи на последичну уз прву него на њој синтаксички еквивалентну допуну управнога глагола. Ипак, организација њихова у напоредну конструкцију уз помоћ везника 'па' приморава нас да их третирамо као облик асиметричне реченичне супкоординације. (2) Ни овде није допуштено померање елемената конструкције из забележених позиција.

(ав) У: — ...у њој могу р а д и т и *шћѧ* *хоћу* и *како* *хоћу* — реченични низ допуна је транзитивнога глагола физичке активности. Низ је скраћен редукцијом потенцијално поновљеног управнога глагола. Тај глагол преместив је у своје потенцијалне позиције из којих је редукцијом истиснут: — ...у њој могу *шћѧ* *хоћу* р а д и т и и *како* *хоћу* // — ...у њој могу *шћѧ* *хоћу* и *како* *хоћу* р а д и т и.

(ба) У: — Он ни приближно није био с в е с т а н *како* унезверено изгледа и *до* *које* је мере *ушћрашен* — управна реч није глагол већ придев 'свестан'. Прва реченица успоставља са њим везу преко начина остварења свог садржаја, а друга преко интензитета. Организоване су у напоредну конструкцију уз помоћ 'и'. Управна реченица преносива је из иницијалне позиције у медијалну и финалну: — *Како* унезверено изгледа, он ни приближно није био с в е с т а н, и *до* *које* је мере *ушћрашен* // — *Како* унезверено изгледа и *до* *које* је мере *ушћрашен*, он ни приближно није био с в е с т а н.

(бб) (1) У последњем примеру: — На другоме ће месту бити говора о т о м е *шћѧ* је експедиција *урадила* и *какве* је чудне доживљаје *имала* — реченични низ детерминишу заменицу 'то', али као атрибутивни пратилац у њеној допунској функцији уз управну именицу 'говор'. По првом односу низ је сличан адноминалним релативним, а по другом — допунским рекцијским присупстантивним каква је претходно анализирана конструкција. Прва реченица однос према управној речи успоставља преко објекта, а друга преко квалитета свог садржаја. Чланови низа повезани су у напоредну конструкцију везником 'и'. (2) У понашању управне реченице ова конструкција долази у исти ред са релативним реченичним низовима, али и са допунским. Наиме, управна реченица је растављива, и заменичка реч са припадајућим елементима остаје у претпољу, а одвојиви део може доспети у постпозицију, али и у међупозицију: — О т о м е *шћѧ* је експедиција *урадила*, на другоме ће месту бити говора, и *какве* је чудне доживљаје *имала* // — О т о м е *шћѧ* је експедиција *урадила* и *какве* је чудне доживљаје *имала*, на другоме ће месту бити говора.

6. Слабо су заступљени асиметрични супкоординирани низови приклаузалних реченица. Анализираћемо их заједно:

— Већ сјутрадан учитељица се толико ослободила и загосподарила над стрицем као да је он каква велика лутка којом се можеш и г р а т и *како* *хоћеш* и *колико* *хоћеш*, а да ти ипак ла-

ко не досади БЋ КДН 136; — Он с е селу од своје стране о д у ж и в а о *како је и колико је мог(а)о* ПК Ј 21; — Ти с е резултати с а о п ш т а в а ј у тамо *где њреба и коме њреба* МП Пол 4; — Ово б и последње б и л о утолико чудноватије, *што* код ових Ескима никад *нема* ни болести ни заразе, а сигурно *је* и то да нису долазили у додир са ловцима китова или дивљачи, да би од њих могли тако шта и тако брзо примити МП Пол 47.

(а) Управна реченица 'можеш се играти', у првом примеру, детерминисана је по начину — првим чланом супкоординираног низа, и по количини — у другом. Низ је организован помоћу 'и' у напоредну конструкцију. Управни глагол и овде је, као у једном од претходно анализираних примера, редукијом ограничен на управну конструкцију, а потенцијално постоји и у обе зависне реченице. Експериментално се може из управне позиције пренети и у један и у други члан низа: — ...којом се можеш и г р а т и *како хоћеш и колико хоћеш* → — ...којом се можеш *како хоћеш* и г р а т и и *колико хоћеш* // — ...којом се можеш *како хоћеш* и *колико хоћеш* и г р а т и.

(б) У другом примеру: — Он с е селу од своје стране о д у ж и в а о *како је и колико је мог(а)о* — организација је сасвим слична као у првоме. Чак је на сличан начин редукован глагол 'одуживати се' и уклоњен из низа. Редукован је и глагол у предикату првог члана низа, па и он мора бити реконструисан при експерименталној трансформацији: — Он с е селу од своје стране *како је мог(а)о* о д у ж и в а о и *колико је мог(а)о* // — Он с е селу од своје стране *како је и колико је мог(а)о* о д у ж и в а о.

(в) Слична је организација и конструкције следећег по реду наведеног примера: — Ти с е резултати с а о п ш т а в а ј у тамо *где њреба и коме њреба*. — Веза између чланова низа и управнога глагола остварена је преко месног, у првом, и бенефактивног значења везника, у другом члану низа. Управни глагол у потенцијалној појави поред зависних глагола има друкчији облик, па о томе ваља водити рачуна приликом трансформацијског експеримента. Интересантно је да при томе не вршимо заправо премештање, већ само реконструкцију предикатива у зависној реченици: — Ти с е резултати с а о п ш т а в а ј у тамо *где њреба саопштити, и коме њреба* // — Ти с е резултати с а о п ш т а в а ј у тамо *где њреба и коме њреба саопштити*.

(г) У последњем примеру конструкција има сасвим особен карактер: — Ово б и последње б и л о утолико чудноватије, *што* код ових Ескима никад *нема* ни болести ни заразе, а сигурно *је* и то да нису долазили у додир са ловцима китова или дивљачи. — Први члан низа повезан је са управним глаголом преко интензитетског детерминатора 'толико чудноватије', и има карактер поредбене реченице. Други члан нема ознаке зависности, а координацијска ознака 'а' може се схватити и као ознака напоредности са управном реченицом, па у том случају реченица коју уводи није члан супкоординираног низа. Али тематски односи упућују на везу са зависном реченицом (на то упућује и могућа реконструкција ознаке зависности: 'а *што је* сигурно и то

да нису...'). Конструкција је уоквирена рекосмо поредбеном формом '(утолико) чудноватије — што', па је размештај елемената непомерљив.

7. Крајњи је закључак да, најпре, асиметрични супкоординирани низови нису реткост у структурној организацији вишечланих конструкција; друго, да се формирају како на плану тагмемском (синтагматском), тако исто и на таксемском, реченичном; и треће, да су тагмемски низови, у целини гледано, схематичнији и слабије покретљиви од таксемских. Реченична структура је и у другим правцима приметно мобилнија од 'субреченичне', па је разумљиво што је као таква и у овом правцу посматрана.

Р е з ю м е

Радое Симић — Елена Јовановић

К ВОПРОСУ ОБ АСИМЕТРИЧНЫХ КОНДЕНСИРОВАННЫХ РЯДАХ

Статья, посвященная асимметричным конденсированным рядам, представляет в самом деле отдельную главу третьего выпуска *Сербского синтаксиса*, который готовится к печати и в котором речь идет о т.наз. 'особых структурах'. Среди этих структур имеют место и наши 'ряды', о которых говорится в данной статье. Авторы пришли к выводу, что, во-первых, асимметричные субкоординированные ряды не являются редкостью в структурной организации многочленных конструкций, что, во-вторых, они формируются как в плане тагмемном (синтагматическом), так и в плане таксемном (на уровне предложения), и что, в-третьих, тагмемные ряды, если рассматривать их как одно целое, схематичнее таксемных и менее подвижны, чем таксемные. Структура предложения и в других направлениях заметно мобильнее, чем структура словосочетания; поэтому вполне понятно, почему она, будучи таковой, является предметом настоящего исследования.